

kontradiktornosti u opisu njenog "karaktera" i nedoslednosti (u zavisnosti od političkih potreba) u slici "karaktera" drugih nacija, najizrazitije kontroverze su se javljale u opisu sopstvenih nacionalnih, odnosno dnevno-političkih "prava".

Ovde će zato biti izdvojene tri najzastupljenije kontroverze, a koje su sve proisticale iz kontradiktorne argumentacije "prava" na "veliku" državu. Prva se odnosila na Dušanovo carstvo i ambivalenciju između njegove "krivice" za napuštanje "nacionalne" države i "slave" zbog stvaranja velike države, druga na istovremeno upotrebljavanje međusobno isključujućih "istorijskih i etničkih prava" koja su imala za cilj da potkrepe i zahteve za uspostavljanje velike države ali i velike nacije, a treća na eufemističko pokrivanje stereotipom o "oslobođenju braće", političkih zahteva za izlazak na (bilo koje) more, kojim se ostvarenje velike države pokrivalo principijelnim nacionalnim imperativom.

"Dušanovo carstvo" – krivica i slava.

"Smisleniju politiku u Grčkoj često zbunjuju uspomene na Vizantijsko Carstvo. Pisac ovih vrsta misli, da je najveći politički um srpskoga naroda bio car Stefan Dušan, i u svojoj duši gaji pravu službu uspomeni velikoga srpskog cara. Ali pišući ovo mora priznati, da se i među Srbima smislenijoj politici velike smetnje dižu od Dušanove politike. I zar i Bugari ne bi danas bili mnogo pametniji, da nisu imali ni Simeuna ni Samuila, i da im te uspomene San-Stefanski ugovor nije istakao u suvremeni nacionalni program?" (Novaković, 1890).

Već je rečeno da je romantičarska podloga vizije buduće srpske države – "Dušanovo carstvo" – više pokrivalo idealizovanu ideju o veličini i snazi nego što je bio realan zahtev za teritorijalnim širenjem. Govoreći o "osobini" Srba da ne pamte dobra dela učinjena za otadžbinu Vasiljević je pisao: "...i mi koji se ponosimo što smo Dušanovi potomci i tražimo granice njegove prostrane carevine, znamo li gde leže kosti toga narodnog velikana?!" (Vasiljević, 1886). Gopčević je po pitanju volje da se ostvari Dušanovo carstvo bio veliki skeptik, pa ni u borbi sa Bugarima oko Makedonije, nije video stvarnu spremnost da se učini veliko delo. Pisao je da "Srbi pevaju i deklamuju o Kosovom polju, o carstvu Dušanovu i o slavi svojih starih junaka; ali s ovim i svršava se njihovo rodoljublje" (Gopčević, 1890). Hadži-Vasiljević je verovao da se srpski narod "ne zanosi političkim utopijama Dušanove carevine" tj. osvajanjem "Akarnanije, Etolija, Epira, Tesalije" kao ni Hristopolja, Berata, Drača" (Hadži-Vasiljević, 1906), a Andonović je odbacivao ambicije da se stvori Dušanovo carstvo, što bi se, po njemu, moglo nazvati šovinizmom (Andonović, 1913). Slobodan Jovanović je pišući o glavnim savetnicima Milovana Milovanovića u makedonskom pitanju, S. Simiću i Lj. Jovanoviću navodio da su oni radi bratstva sa Bugarima pristajali po pitanju granica da "žrtvuju nešto i od nemanjićskog nasleđa" smatrajući da nije potrebno "pošto poto tražiti Dušanove granice" već da se u krajnjem slučaju treba zadovoljiti i Milutinovim granicama. Komentar Jovanovića na ovo je bio: "kao da je Milutinova država bila završna tačka, a ne samo jedna stepenica u stvaranju velike nemanjićske države" (Jovanović, 1937). Iako se car Dušan, nekad otvoreno, nekad prećutno "krivi" za prvo skretanje sa autentičnog puta "nacionalne" države, u stvaranju slike velike države najpopularnija je sintagma upravo "Dušanovo carstvo", kao argument koji potkrepljuje velike zahteve, kao pokriće koje opravdava ideju veličine i kao konkretno "istorijsko pravo". "Da su imali carstvo, i da, kao potonjem cilju, treba težiti obnovi toga carstva, bila je ideja vodilja svakoga i najtanjom zrakom svesti proniknutog Srbina. Srbi su vekovima težili obnovi svog carstva, a kad se to moglo ostvariti, kralj ih se odrekao zarad svih Jugoslovena, koji su ga najzad ubili Dugo zavaravani, što se i danas sa njima čini, o svojim istorijskim prednostima, jer su imali silno carstvo kad su Hrvati bili pod tuđinom, a i svoju novu državu su stvorili dok su njihovi susedi čamili u Habzburškoj monarhiji, Srbi kao da su bili slepi za širenje hrvatske ideje" (R. Samardžić, 1991). Kako se mire "krivica" Dušanova za skretanje sa autentičnog puta i poziv na obnovu njegovog carstva u stvaranju nacionalne države? Primarno, vraćanjem na problematičnu percepciju istorije kao "sudbine", koju njena naumitnost potvrđuje i kao nužnost i kao opravdanost. Neumitnost potvrđuje da je, ne slučajno, baš Srbima pripalo u delo veliko carstvo a to znači da je veličina data njima, a ne drugima. U percepciji sebe u sadašnjosti, ovaj argument se uzima kao autonoman, uz zanemarivanje primarnih objašnjenja, koja potiču iz istih misaonih izvora, Dušanove "krivice". Drugim rečima, za konkretnu političku upotrebu, zanemaruje se stav da univerzalna država (kakva je bila Dušanova) nije svojstvena Srbima koji "teže" nacionalnoj državi, ali im jeste svojstvena veličina i slava te države.

Činjenica da je upravo u okrilju crkve razvijana i održavana ideja svetosavskog određivanja srpstva, uslovlila je da se kod pisaca koji iz nje potiču, najduže zadržala i teza o "krivici" Dušanovoj za napuštanje ideala "nacionalne" države. Staru tezu Nikolaja Velimirovića po kome je do Dušana srpski narod imao narodnu državu dok se Dušan "udaljio od Svetosavskog ideala, stvorio je imperiju, i tim pripremio propast otadžbini, to jest narodnoj državi", odnosno, po kojoj je imperija "upropastila otadžbinu, narodnu državu, kao što je bio često slučaj u istoriji" (Episkop Nikolaj, 1935), preuzeo je delimično danas Atanasije Jevtić. Pišući o isključivo odbrambenim ratovima Srba, Jevtić tvrdi da "jedini od Srba koji je u istoriji zašao u tuđe teritorije, tj. vizantijske bio je car Dušan; zato mu se carstvo posle i raspalo. I hvala Bogu da se braća Grci zbog toga nisu naljutili. A i mi smo se povukli" (Jevtić, 1996).

Istovremeno, bez odricanja "nacionalnog" karaktera srednjovekovne države bilo je i pokušaja objašnjenja motiva za ovaj akt, kao kod Stanoja Stanojevića po kojem je Dušan morao iz vojnih i psiholoških razloga da svoja osvajanja proširi i "daleko preko etničkih granica", dok je javno mnjenje bilo sklono da sve nesreće posle njegove smrti protumači kletvom koja je bačena na Srbe što su proglasom patrijaršije i carstva prekinuli tradicije i pogazili zavet sv. Save (Stanojević, 1931).

Drugo tumačenje nestanka nacionalne veličine ne razmatra moralna pitanja odnosa imperije i nacionalne države. Umesto toga, ono osavremenjuje prošlost, tražeći u njoj, s jedne strane, potvrdu izolovanosti/autentičnosti (što je sasvim